

LUNDS
UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum
Översättarutbildningen

EXAMENSARBETE VT 2015

MAGISTER I ÖVERSÄTTNING

DEL 2: ANALYS

Montanzeit och Currywurst

Pragmatiska överväganden i imitativ översättning

Författare:

Hillevi Jonsson

Handledare:

Henrik Rahm, svenska

Henrik Henriksson, tyska

Sammandrag

Detta examensarbete bygger på en översättning från tyska av ett samhällsreportage. Reportaget heter *Von Hütten, Halden und Skulpturen: Geschichten aus Duisburg* och är skrivet av den tyska journalisten Sabine Riedel för *Le Monde Diplomatiques* temamagasin *Edition*. Den här uppsatsen består av en källtextanalys baserad på den modell som Lennart Hellspångs och Per Ledins presenterar i sin bok *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys* (1997), följt av en översättningskommentar som fokuserar på pragmatiska aspekter av imitativ översättning. Översättningsproblemen som tas upp berör kulturspecifika fenomen och värdeladdning i form av konnotationer och ironi.

Nyckelord

Imitativ översättning, samhällsreportage, pragmatik, kulturspecifika fenomen, värdeladdning, konnotationer, ironi

Engelsk titel

Montanzzeit and Currywurst: Pragmatic Considerations in Imitative Translation

1. Inledning	4
2. Analys av källtexten	4
2.1. Kontext.....	4
2.2. Textens kontrastrikedom	5
2.3. Textens sammansättning	7
3. Överväganden inför översättningen	10
4. Översättningskommentar.....	12
4.1. Kulturspecifika fenomen.....	12
4.2. Värdeladdning.....	17
5. Sammanfattning.....	24
Litteratur	25

1. Inledning

Den här uppsatsen utgör analys av en översättning som gjordes inom ramarna för magisterarbetet på översättarutbildningen vid Lunds universitet. Texten som översattes är ett reportage som handlar om det postindustriella samhället i staden Duisburg och är skriven av journalisten Sabine Riedel. Den heter *Von Hütten, Halden und Skulpturen – Geschichten aus Duisburg* och publicerades i den tyskspråkiga utgåvan av *Le Monde Diplomatiques* temamagasin *Edition* 2014. Uppsatsens syfte är undersöka pragmatiska aspekter av imitativ översättning. För att göra detta tillämpades metoden komparativ analys där källtexten och måltexten jämförs och analyseras.

Den första delens källtextanalys är baserad på Hellspong och Ledins modell som de presenterar i boken *Vägar genom texten: Handbok i brukstextanalys* (1997). I analysen tas artikelns kontext upp, liksom dess kontrastriktighet och dess sammansättning av olika stilar och framställningsformer. Efter källtextanalysen följer ett kapitel med överväganden inför översättningen, där det diskuteras hur källtextens kontext och särdrag lett fram till den imitativa globala strategi som jag arbetade efter, och i vilka fall detta var problematiskt. Uppsatsens huvuddel består av en översättningskommentar där två genomgående problem diskuteras, nämligen hur de många kulturspecifika orden skulle hanteras, och hur textens värdeladdade ord och uttryck skulle överföras. Båda problemen kretsar kring hur man med en imitativ strategi kan anpassa en text till en ny målgrupp, och hur imitativ man kan vara och ändå överföra texten på ett fungerande sätt till svenska.

2. Analys av källtexten

Det här kapitlet innehåller en analys av texten som översattes. Textanalysen baseras på Hellspong och Ledins metod som presenteras i boken *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys* (1997). Först presenteras textens kontext, följt av dess kontrastriktighet och slutligen dess sammansättning av olika stilar och framställningsformer.

2.1. Kontext

Le Monde Diplomatique grundades i Frankrike 1979 och är en månatlig tidskrift med fokus på internationell politik, globalisering samt ekonomiska och sociala konflikter. Den finns i dag i 61 utgåvor, och i Tyskland ges den ut som bilaga till den politiskt vänsterorienterade, självständiga dagstidningen *Die Tageszeitung* med en upplaga på 96 800. Den tyskspråkiga utgåvan, som även ges ut i Österrike och Schweiz, är inte en översättning av den franska, utan sätts ihop av en redaktion i Berlin för att passa tyskspråkiga mottagare. Många texter är författade på tyska men en stor del av artiklarna är översatta från andra språk.

Edition ges ut en gång i halvåret och går att beställa på *Le Monde Diplomatiques* hemsida och att köpa i välsorterade butiker. Det går även att prenumerera på magasinet. Temat för det aktuella

numret heter *Die Welt der Städte* och handlar om olika aspekter av storstäder och urbant liv över hela världen. Bland annat diskuteras trafikkaos i Teheran, mentala kartor i New York och ”afrikansk autenticitet” i Bamako. Bidragens författare består av bland annat journalister, arkitekter, antropologer och kulturhistoriker.

Sabine Riedel (f. 1959) har en magisterexamen i historia och filosofi och arbetar i dag som frilansande journalist. Hon skriver främst reportage med fokus på sociala konflikter och interkulturell kommunikation. Under sin karriär har hon vunnit flera priser, bland annat det prestigefyllda journalistpriset *Theodor-Wolf-Preiss* i kategorin litterär journalistik. Hon hyllades av juryn, som består av redaktörer och skribenter på flera av Tysklands ledande dagstidningar, för sitt konstnärliga språk och sina många träffande metaforer.

Le Monde Diplomatique vänder sig till människor som är (utrikes)politiskt intresserade, relativt välutbildade och med intresse för kultur- och samhällsfrågor. *Edition* når i huvudsak *Le monde diplomatiques* läsare men mottagargruppen är antagligen snävare än för månadstidningen, som medföljer som bilaga till *taz* och utkommer oftare. *Editions* artiklar är mestadels längre och mer tematiskt specialiserade. Därför utgår jag från att publiken besitter en viss vana i att läsa texter inom genren samhällsreportage. Människor som köper *Edition* vill förkovra sig i ett ämne och är beredda på en viss svårighetsgrad.

Textens kulturella kontext är kopplad till dagens Tyskland. Dess tänkta mottagare är främst tyskar, och den handlar om Tyskland förr och nu. Magasinet når även läsare i Österrike och Schweiz men redaktionen ligger i Berlin och huvudpubliken är den tyska. Den kulturella kontexten och deltagarnas (förmodat) gemensamma kulturella bakgrund är ett viktigt inslag i texten. Detta är ett återkommande översättningsproblem som kommer att diskuteras genom uppsatsen.

2.2. Textens kontrastriekedom

Ett typiskt drag i Riedels artikel är dess kontrastriekedom. För det första är artikelns kanske viktigaste stilfigur antitesen, där kontrast skapas genom att framhäva skillnader. Redan i det första stycket ställs en avfallsdeponi mot en park (se exempel 1). På samma gång etableras en jämförelse mellan då och nu: industri och postindustri. Jämförandet fortsätter genom hela texten, och arbetarklass ställs mot medelklass, arbetare mot företagsledning, industriell kultur mot finkultur och rent mot smutsigt. I det stora hela ställs industrialism och postindustrialism mot varandra, vilket bildar en jämförelsedisposition (Hellspong och Ledin 1997:99). Detta är ett framträdande stilistiskt drag i texten och ger läsaren en inblick i de motsättningar som finns i postindustrialismens era.

(1) KT: Kurz bevor die Straßenbahn der Linie 903 die südliche Wendeschleife passiert, um in einer schnörkellosen vertikalen Bewegung ihre Passagiere in den schlecht beleumundeten Norden der Stadt Duisburg zu bringen, sieht man bei einem Blick durch das Fenster linkerhand den Angerpark. Der Park ist eine euphemistische Umdeutung eines vierzehn Hektar großen Areals, auf dem einst die Metallhütte Duisburg ihre Schlacken deponierte. In den Jahren der Zinkproduktion wuchs die Schlacke zu einer 35 Meter hohen Halde, die man nach dem

Duisburger Heimatforscher Heinrich Hildebrand benannte. Nach der Stilllegung der Metallhütte kaufte die Stadt die Werksdeponie, sanierte den Boden, ließ Eichen und Birken pflanzen und einen Wanderweg anlegen. Der Weg umrundet die Heinrich-Hildebrand-Höhe und führt spiralförmig auf den Gipfel. (r. 5-26)

MT: Den som sitter på Duisburgs spårvagnslinje 903 kan strax före den sydliga vändslingan hålla utkik genom vänster fönster. Innan spårvagnen i en vertikal linje utan vindlar tar sina passagerare till stadens illa beryktade norra delar kan man skymta Angerpark. Parken är en eufemistisk omskrivning av ett fjorton hektar stort område där slaggen från Duisburgs metallindustri en gång i tiden deponerades. Under åren av zinkproduktion växte sig slaggen till en hög på 35 meter som uppkallades efter lokalhistorikern Heinrich Hildebrand. När metallbruket lades ner köpte staden fabriken avfallsdeponi, sanerade marken, lät plantera ekar och björkar och anlägga en gångväg som leder runt Heinrich-Hildebrand-Höhe och snirklar sig upp till toppen.

Ytterligare ett kontrastskapande drag är de språkliga benämningar som Riedel använder för textens referenter. Den dominerande ledfamiljen i artikeln är invånare och arbetare i Duisburg. Många grupper och personer som kan räknas till den kategorin omnämns i texten och binds ihop genom delidentitet. Varierad upprepning är vanligast, vilket betyder att beteckningarna på Duisburgs invånare skiftar, och de olika delidentiteterna framställs ofta familjärt med utbyggda nominalfraser. Arbetarna personifieras även i vissa passager i till exempel Mehmet Yildirim, som vid flera tillfällen kallas för herr Yildirim, och Helmut Mattern, *der Mann vom Werkschutz*, 'fabrikssäkerhetsmannen'. En annan viktig ledfamilj i reportaget är stålverket Thyssen Krupp. I det här fallet är dock ledfamiljens delidentiteter inte lika kreativa utan verkets namn återkommer med få undantag i oförändrad form. Kontrasten mellan de färgrika beskrivningarna av arbetarna och de mer sakliga benämningarna på stålverket skapar en kontrast som påverkar läsarens uppfattning av textens innehåll. Kontrasten är viktig för textens helhet och budskapet som den förmedlar, och kommer att diskuteras utförligare i kapitel 4.2.

Texten innehåller relativt många värdeord, det vill säga ord med positiv eller negativ laddning som är inriktade på att påverka läsarens hållning till textens innehåll. Särskilt framträdande i artikeln om Duisburg är att stadens arbetare och arbetarklass beskrivs med genomgående positiva värdeord. Arbetarna beskrivs som solidariska och som en sammansvetsad grupp. Värdeord är av social betydelse i en text och upprättar en gemenskap mellan dess deltagare (Hellspong och Ledin 1997:170). När stadens invånare och främst arbetarna beskrivs positivt upprättar det en kontrast, speciellt när det ställs mot hur neutralt eller ibland negativt som stålverket och företagsledarna beskrivs. Det gäller även staden som ofta beskrivs något förlöjligande som i följande exempel:

(2) KT: Auch die Stadt schien den kulturgeschichtlichen Wert Bruckhausens zu erkennen. Großzügig im Umgang mit Geld, das sie nicht hat, steckte die hochverschuldete Stadt seit 1990 Fördermittel in die Sanierung, die es bei Land und Bund akquiriert hatte. Doch plötzlich entdeckte die Stadt zur allgemeinen Überraschung die »Industrienahltage«, in der die türkischen Migranten und ihre wenigen verbliebenen deutschen Nachbarn seit Jahrzehnten leben, sprach von Gesundheitsgefährdung, forderte »Entzerrung« und beschloss – in einem Akt fürsorglicher Bevormundung – den Abriss ihrer Häuser. (r. 230-245)

MT: Även den djupt skuldsatta staden verkade se Bruckhausens kulturhistoriska värde. Den var

generös med pengar som den inte hade och började 1990 att bidra till saneringen med hjälp av anslag från regionen och staten. Men så plötsligt upptäckte staden till allas förvåning det *Industrienahilge* där de turkiska migranterna och deras få återstående tyska grannar bott i årtionden. De pratade om hälsorisker, krävde åtgärder och beslutade – av omtänksamt förmyndarskap – att riva deras hus.

Stycket ovan kan ses som ett exempel på den diskreta ironi som förekommer på olika ställen i texten. Ironi bidrar till att en text blir humoristisk och har som syfte att påverka läsaren i en viss riktning (Lagerholm 2008:163). I det här fallet förmedlar Riedel en viss bild av Duisburg stad. Det paradoxala i att vara generös med pengar som inte finns, i de tvära kasten mellan att vilja sanera och att sedan riva husen, och det ironiska i det omtänksamma i att riva dem, ger inte ett särskilt positivt intryck. Även om ironin vid första anblicken kan vara svårupptäckt, eller kanske just därför, är den ett effektivt grepp för att skapa kontrast och för att skapa närhet mellan textens deltagare. Ironin bygger dessutom, tillsammans med resten av den antitetiska stilen och värdeladdade ord samt det politiska ställningstagandet, upp en författarnärvaro. Även ironin diskuteras mer ingående i kapitel 4.2.

2.3. Textens sammansättning

Ett annat utmärkande drag i texten är dess sammansättning av stilar, framställningsformer och funktioner. Den har inslag av en litterär text, en berättande, den är konkret och på samma gång nominal. Den har en estetisk funktion och en informativ. I det här kapitlet kommer textens sammansatta drag och hur de påverkar översättningen att diskuteras.

Texten är ett reportage och dess grundläggande drag är de **journalistiska**. Riedel beskriver ett samhälle och förmedlar en slags rapport om problem och motsättningar i den postindustriella eran. Den är **politiskt laddad** vilket, förutom att markera Riedels närvaro bidrar till dess sammansatta stil. Artikeln gränsar dock till det **litterära**. Riedel har som sagt vunnit ett prestigefyllt pris i genren 'litterär journalistik', och denna stil är tydlig även i det här reportaget. För det första kan flera av aspekterna som diskuterades som kontrastbildande ovan samtidigt ses som litterära. Bland annat är den omväxlande och rika referensbindningen ett exempel på artikelns litterära potential. Även värdeorden kan placeras i den här kategorin, då de bidrar till att måla upp en levande bild av Duisburg och stadens många aktörer.

Det finns även flera olika återkommande stilfigurer som tyder på att Riedel har litterära anspråk på sitt skrivande. En av dessa är de många målade liknelser som förekommer. Ruhrområdet beskrivs som ”en bipolär personlighet”, en invånares engagemang i motståndet mot rivandet av hus liknas vid stormandet av Bastiljen och norra Duisburg liknas skämtsamt vid Bronx. Hopning förekommer också ofta i artikeln. Det innebär att ord av samma form och funktion radas upp och några exempel ur texten är följande:

(3) KT: [...] mit seiner Vorliebe für Fußball, Flaschenbier und Currywurst. (r. 75-76)

MT: [...] med sin förkärlek för fotboll, flasköl och *currywurst*.

(4) KT: Hochöfen, Kokereien, Zechen und ihre Arbeitersiedlungen [...] (r. 362-364)

MT: Masugnar, koksverk, gruvor och deras arbetarkvarter [...]

Hopning tjänar ofta till att betona eller understryka något (Lagerholm 2008:165) och i det här fallet bidrar den, förutom till textens nominala och täta stil (se nedan), även till dess litterära. En annan stilfigur är anaforen, alltså att ett ord upprepas i början av två satser, som i följande exempel:

(5) KT: Vielleicht unterschätzte die Stadt das Erregungspotenzial, das ein Wort wie Heimat birgt. Vielleicht unterschätzte sie auch die Rentner und ihre Neigung zur Renitenz. (r. 521-525)

MT: Kanske underskattade staden den eggande potential som ett ord som ”hem” innebär. Kanske underskattade den också hur styvnackade seniorerna kunde vara.

Ovanstående sats är samtidigt ett exempel på en annan återkommande stilfigur, nämligen alliteration, där närstående ord börjar på samma bokstav av stilistiska skäl. Förutom exemplet ovan skriver Riedel bland annat om *Abschied aus dem Arbeitsleben*, 'avsked av arbetslivet' och en *pensionierter Professor*, en 'pensionerad professor'. Samtliga stilfigurer som beskrivits ovan bidrar till Riedels litterära journalistiska text.

Närhet mellan sändare och mottagare kan uttryckas på olika sätt. I den här texten förekommer varken första eller andra persons pronomen, vilket betyder att ingen direkt relation upprättas (Hellspång och Ledin 1997:173). Men även om inte läsaren tilltalas direkt upprättas en förbindelse med hjälp av olika grepp och stilfigurer. Förutom den kontrastrika stilen är ett exempel på uttryckande av närhet pronomenet ”man” som ofta används som en sorts diskret förtrolighetsstrategi som i till exempel följande liknelse:

(6) KT: Ihren Geschäftsführer Karl Ganser muss man sich als einen Romantiker vorstellen [...] (r. 402-404)

MT: Projektets VD Karl Ganser måste man se som en romantiker [...]

Detta ”man” inbegriper Riedel och läsaren och upprättar en kontakt mellan de båda. Man anar Riedels närvaro bakom det värderande påståendet. Det bidrar även till Riedels plats i artikeln, en allvetande roll vilket är typiskt i **berättande** texter.

Ett annat berättande drag är den tidsliga dispositionen som, vid sidan av den jämförande, är dominerande. Kronologin är komplex, vilket innebär att läsaren får hoppa mellan olika skeenden. Riedel, som på ett typiskt sätt för berättande texter figurerar som textens allvetande röst, tar med sig läsaren till olika epoker och ger en inblick i vad som hände i Duisburg och Ruhrområdet just då. Det här skapar en närhet mellan dels författaren och läsaren, dels ämnet och läsaren. Riedel för läsaren

till olika delar av staden i olika tidsliga skeenden med levande beskrivningar av färger, dofter och textens karaktärer.

Ytterligare en aspekt av Riedels berättande framställningsform är textens konnektivbindning. Under konnektivbindning förstår man de explicita markörer som visar hur satser hänger ihop (Nyström 2001:103). I Riedels artikel är temporal konnektivbindning förhärskande, vilket betyder att textens satser främst binds samman med hjälp av tidsliga sambandsmarkörer som ”sedan”, ”efter” och ”då”. En temporal konnektivbindning är typiskt för en berättande framställningsform. Det förekommer även många tidsadverbial och meningarna nedan är ett typiskt exempel på hur texten förs framåt med hjälp av temporal konnektivbindning och tidsadverbial.

(7) KT: Die Stadt sprach von »Devastierung« – einem Zustand, den sie tatkräftig förderte, indem sie Rendite und Gestaltungsfreiheit ihrer Eigentümer einschränkte. Eine 2006 verhängte Veränderungssperre verbot jede wertsteigernde Sanierung. Zwei Jahre später erklärte die Stadt jeden neuen Mietvertrag mit einer über ein Jahr hinausgehenden Laufzeit für genehmigungspflichtig. (r. 287-297)

MT: Staden pratade om ”förfall” – ett tillstånd som den själv energiskt främjat genom att inskränka avkastningen och ägarnas frihet att förändra fastigheterna. År 2006 utlystes ett ändringsstopp som förbjöd all värdehöjande sanering. Två år senare meddelade staden att varje nytt hyreskontrakt med löptid mer än ett år måste godkännas av myndigheterna.

Att texten i hög grad är personorienterad tyder också på att den är berättande i sin framställningsform. Det förekommer förvisso många föremål och platsangivelser i texten men särskilt viktiga är människorna som figurerar i den. Dessutom kan även ting och rumsadverbial ses som typiska drag för en berättande text.

En text är, som Hellspong och Ledin (1997:135) skriver, ett sätt att se. Texten utgår alltid från ett eller flera perspektiv. I den här texten förekommer som sagt varken första eller andra persons pronomen, och varken författaren eller läsaren är alltså aktivt närvarande. I stället intar Riedel ett utifrånperspektiv där staden och dess arbetare betraktas på ett visst avstånd. Subjektperspektivet yttrar sig främst i de människor som beskrivs. Människorna som figurerar i texten är handlingskraftiga och beskrivs med hjälp av dynamiska verb och skapar därmed ett aktörsperspektiv. Vilket avstånd aktörerna betraktas på varierar. Riedel inleder till exempel artikeln med att beskriva en park på en kulle som tidigare var ett metallbruks avfallsdeponi. Perspektivet vidgas sedan och industrins påverkan på landskapet kring Rhen och Ruhr beskrivs. Sedan zoomar Riedel in igen och skriver om områdets typiska arbetare, gör utläggningar om de tyska arbetarnas respons på den internationella stålkrisen på 80-talet för att sedan gå över till att beskriva en specifik händelse för en arbetare vid namn Muhammed Bülbül. Dessa växlingar fortsätter genom hela texten, samtidigt som tidsperspektivet förändras. Det sätt på vilket Riedel arbetar med olika perspektiv kan ses som bidragande till den sammansatta stilen.

Artikeln lexikogrammatik är utmärkande. Texten är **nominal** då den innehåller många

substantiv i förmån för verb, många utbyggda nominalfraser och långa meningar som orsakas av långa nominalfraser och samordningar. Den är **specifik** och **informationstät** med många sammansatta substantiv som ofta är fackmässiga och många överlånga ord. Att artikeln saknar första och andra persons pronomen gör att den lutar åt det abstrakta hållet, liksom faktumet texten innehåller många nominaliseringar. Det finns dock även många **konkreta** substantiv som egennamn och tingbeteckningar samt många tids- och rumsadverbial vilket pekar på en mer konkret, berättande text. Dessutom är flera av nominaliseringarna, det vill säga verb eller predikativa adjektiv som används i substantiverad form (Ekerot 2011:224), konkreta, som till exempel *Brieftaubenzüchten*, 'brevduveavel' och *Entbindung*, 'förlossning'. I stället är det som bidrar mest till textens tyngd de många termerna och namnen, vilket diskuteras i kapitel 4.1.

Det finns många presuppositioner, det vill säga saker som är underförstådda och som läsaren förväntas ha kännedom om. Det gäller framför allt Tysklands nutidshistoria, Ruhrområdets industrialism och hur kol- och stålindustrin var och är uppbyggd. Presuppositionerna hänger nära samman med kontexten då de visar vad läsaren förväntas ha för förkunskaper (Hellspong och Ledin 1997:127). I det här fallet är det tydligt att publiken antas ha viss kännedom om tysk industri och arbetarkultur genom historien. Presuppositionerna bidrar även till att göra texten informationstät och informativ i sin funktion. Även detta kommer att diskuteras mer ingående i kapitel 4.1.

Den sammansatta framställningsformen kännetecknar Riedels skrivande. Det är en berättande text med många litterära drag, som samtidigt är ett informationstätt reportage vars syfte är att förmedla en bild av ett reellt samhälle. Det här bidrar till att texten har flera olika funktioner. Två viktiga funktioner är den estetiska och den informerande, och båda måste tas hänsyn till i översättningen.

3. Överväganden inför översättningen

Översättningen är inget autentiskt uppdrag, och det finns alltså inga riktlinjer eller en verklig svensk målgrupp att förhålla sig till. *Le Monde Diplomatique* ges inte ut på svenska och det finns ingen direkt motsvarighet. I stället översattes texten som om den skulle publiceras i en svensk kulturtidskrift, till exempel *Ord&Bild* som ges ut cirka en gång i månaden och till stor del består av samhällsreportage. Min tänkta mottagare gränsas då av på liknande sätt som källtextens, till politik- och kulturintresserade som aktivt tar del av tidskriften texten publiceras i och är van vid längre samhällsreportage.

Som har diskuterats i textanalysen är Riedels artikel stilistiskt medveten och gränsande till det litterära. I litterära verk hänger ofta formen och innehållet samman, och textens teman förmedlas inte minst med hjälp av *hur* de förmedlas. För att inte gå miste om Riedels säregna stil och textens litterära anspråk, dess estetiska funktion, har jag valt att använda mig av en **imitativ global strategi** vid översättningen, vilket innebär att formen sätts först (Lundquist 2013:37), i motsatt till en funktionell

strategi där textens funktioner i sitt sammanhang står i fokus¹. Lundquist skriver att en imitativ global strategi oftast tillämpas när författaren på något sätt är en auktoritet inom sitt område, vilket Riedel kan räknas till med tanke på hennes bakgrund och de journalistiska priser som hon har vunnit.

Det kontrastiva som är genomgående i hela texten bidrar till en speciell stil som dessutom skapar mycket närhet mellan både läsare och författare, och läsare och ämne. Jag strävade i översättningen efter att återge så mycket som möjligt av denna närhet, att upprätthålla en av textens viktigaste effekter. Ett mål i var alltså att behålla artikelns lokalfärg, atmosfären i Ruhrområdets postindustriella samhälle och närheten till stålverket, arbetarkvarteren och arbetarna. Det var problematiskt främst i de fall då den kulturella kunskapen hos den ursprungliga och den nya målgruppen skilde sig åt.

Eftersom texten även har en informerande funktion är det viktigt att återge innehållet i så hög grad som möjligt. Vid en genomläsning av texten märker man ganska snabbt att det förekommer många ord och företeelser som med största sannolikhet inte är kända för en svensk publik. Även om en svensk läsare liksom den tyska antas vara allmänbildad och vilja förkovra sig i ett ämne, kan inte begäras att hen ska besitta några djupare kunskaper om till exempel tysk industri, som är ett av textens genomgående teman. Det är troligt att den nya, svenska målgruppen inte har samma insikt i tyska förhållanden utan behöver få en del förklarad för sig för att kunna tillgodogöra sig innehållet och textens presuppositioner på samma sätt som ursprungspubliken. Jag behövde därför vid flera tillfällen tillämpa **funktionella lokala strategier** för att klargöra innehållet.

Det underförstådda är dock ett viktigt stildrag i texten och används inte minst för att måla upp de scenarion och personer som beskrivs. När Riedel skriver om ett visst område eller en viss grupp människor och tar för givet att läsaren känner till detta, skapas ett band mellan deltagarna. Det signaleras att de delar kulturell kunskap och bakgrund. Det underförstådda yttrar sig även i de skiftande och målande benämningarna på textens referenter som ger det postindustriella samhället en smak, en doft och ett utpräglat utseende. Att referensbindningen ofta är omväxlande och rik på variationer bidrar till artikelns målande stil. Även om vissa benämningar kan vara otillräckliga för en svensk läsare går en del av textens stil förlorad om de byts ut mot normaliserade referenser. Ett övergripande problem i översättningen var således att lokalt anpassa texten till dess nya, svenska mottagare utan att gå miste om Riedels stil och atmosfären som byggs upp och i hög grad är anknuten till Tyskland och Ruhrområdet.

I min imitativa strategi strävade jag efter formell likhet. Vid vissa tillfällen var det dock nödvändigt att avvika från detta för att i översättningen kunna ta hänsyn till svenska bruksnormer. Bland annat var den nominala stilen i vissa fall svår att återge, och de långa fundamenten och de

¹Lundquist ställer den imitativa strategin mot den funktionella som i ett slags motsatspar, men hon poängterar att det ofta handlar om grader mellan de båda (2013:38). Det finns nog inga texter som kan översättas helt och hållet efter den ena eller andra strategin, och i vissa fall kan de två vara svåra att skilja åt. Den här uppsatsen syftar dock inte till att problematisera begreppen vidare, utan de kommer att användas som beskrivits ovan.

utbyggda nominalfraserna är exempel på element som vid flera tillfällen anpassades till en svensk läsares förväntningar på en text i den aktuella genren. Strävan efter formell likhet hade kunnat utgöra föremål för diskussionen av översättningsproblem, men jag valde att i stället främst fokusera på de mer pragmatiska problemen kring kulturspecifika fenomen och värdeladdning. Detta för att ett annat mål var att förmedla samma bild och upplevelse av Ruhrområdet till en svensk läsare som till den ursprungliga, det vill säga förmedla textens effekter.

Sturge (2008:67) beskriver hur kulturtypiska element i en text ofta bidrar till att ge den mer mening, och hur man med hjälp av översättning kan representera en annan kultur. Utöver att uppnå formell likhet, i den grad svenska bruksnormer tillät, strävade jag alltså efter att uppnå en slags kulturell representation. Detta kan ses som ett exempel på vad Sturge kallar för *cultural translation*², där målet är att i (främst litterär) översättning uttrycka kulturella skillnader snarare än att föra innehållet till dess nya mottagare. Sturge skriver att det inte finns några givna strategier knutna till den här sortens översättning, och i översättningskommentaren nedan kommer bland annat diskuteras när, och med hjälp av vilka lokala strategier, det är möjligt att kombinera den här sortens kulturella översättning med strävan efter formell likhet.

4. Översättningskommentar

I det här kapitlet kommer två problem som var centrala i översättningen av artikeln om Duisburg att diskuteras. Båda handlar om hur man med en imitativ översättningsstrategi kan förmedla något som för en svensk läsare inte är lika tydligt som för en tysk, och hur man kan återge textens lokalfärg trots skillnader mellan käll- och målpublikens kulturella kunskaper. Dels handlar det om kulturspecifika företeelser, dels om den värdeladdning som Riedel ofta använder och som skapar en särskild atmosfär i texten och för läsaren närmare ämnet.

4.1. Kulturspecifika fenomen

Riedels artikel innehåller många ord och företeelser som är specifika för Tyskland och Ruhrområdet. De bidrar dels till textens informationstäthet och dess upplysande funktion, dels med sina många levande beskrivningar till dess berättande och litterära drag. Kujamäki (1992:133) menar att kulturspecifika uttryck i en text utgör en speciell svårighet för översättare, som har mer med det kulturella än det rent språkliga att göra. Det kan handla om allt från specifika politiska system till lokalt färgade fenomen som maträtter och fritidsvanor. Ingo (2007:129) skriver att det är viktigt att i översättning göra klart för sig vilken eller vilka funktioner en text har för att kunna avgöra vilka lokala strategier som ska tillämpas. Det gäller även när det gäller mottagaranpassning av kulturspecifika företeelser. Eftersom Riedels artikel har både en estetisk och informativ funktion är det inte givet vilken strategi som är den rätta att använda kring de här fenomenen.

²Begreppet har, vilket även Sturge påpekar i sin artikel, använts i många olika sammanhang och kan stå för olika saker. I den här uppsatsen används termen i Sturges betydelse.

Kujamäki beskriver hur kulturspecifika uttryck i en (litterär) text kan ha funktionen att framhäva den tematiska och personrelaterade sociokulturella kontexten (Kujamäki 1992:137). Vidare menar han att främmande element i litterära översatta texter kan utgöra en väsentlig del av kommunikationen mellan sändare och mottagare (Kujamäki 2004:141). Med detta som stöd, och då ett av mina mål med översättningen var att återge just källtextens lokalfärg, var en lokal strategi som jag valde att tillämpa i vissa fall att behålla samma ord i den svenska texten. Lundquist (2007:44) kallar detta för direktlån. Ingo (2007:108) kallar strategin för (oanpassat) **citatlån**, vilket är benämningen som jag kommer att använda. Min hypotes är att dessa ”direkta” motsvarigheter är att föredra för att kunna återge texten så imitativt som möjligt. Nedan kommer jag att diskutera i vilken utsträckning denna strategi var möjlig att tillämpa, vad den har för för- och nackdelar, i vilka fall den av olika skäl inte var passande och vilka alternativ som då fanns.

I den här texten är en stor del av de företeelser som kan vara oklara för en svensk läsare är på olika sätt förknippade med Ruhrområdet, dess industriella era och dess arbetarkultur. Ett ord som här har valts för att exemplifiera problemet och hur strategin citatlån användes, är det återkommande *Montanzeit*. *Montan* betyder 'berg' eller 'bergbruk' och sammansättningen står i texten för eran då tung industri, främst kol- och stålproduktion, var dominerande i Tyskland och gjorde landet till en av världens ledande industrinationer. Att det finns ett ord som innefattar allt detta och som läsaren utan vidare förväntas förstå vittnar om vilken betydelse industrin har haft i Tyskland och hur utbredda kunskaper som finns om ämnet. Ordet *Montanzeit* behöver inte beskrivas ytterligare för den tyska mottagaren, även om sammansättningen inte är etablerad. Ordet *Montan* används tillräckligt ofta för att i olika sammanhang beteckna kol- och stålindustri att det inte behövs någon förklaring. När Riedel använder sig av en ny sammansättning upprättar hon ett förhållande till läsaren, hon signalerar att de delar kulturell bakgrund och kunskap. Sammansättningen ger på så sätt en inblick i den kulturella kontext som texten behandlar och som den uppkommit i. Första gången ordet figurerar i texten är i följande sats:

(8) KT: Die kulturelle Aufwertung einer Abfalldeponie zu einem poetischen Ort illustriert den Versuch einer Region, nach dem Ende der Montanzeit ihren Bedeutungsverlust zu kompensieren und sich neu zu definieren. (r. 46-51)

MT: Att en avfallsdeponi uppvärderas kulturellt till en poetisk plats kan ses som ett exempel på regionens försök att omdefiniera sig och kompensera för vad den har förlorat i betydelse sedan Tysklands *montanzeit* tog slut.

Det finns inget ord på svenska som direkt skulle kunna ersätta det tyska *Montanzeit* eller för den delen *Montan*. Den närmaste översättningen skulle bli något i stil med 'bergbrukstiden' eller 'industrieran'. Fördelen med en sådan lösning är att textens flyt inte störs och en del av självklarheten i ordet behålls, läsaren förutsätts förstå vad det handlar om. Det är dock inte säkert att en svensk läsare på en gång förstår vad exempelvis ”industrieran” betyder i sammanhanget. Framför allt yngre läsare kan ha svårt

att relatera till Tyklands industriella historia.

Ingo (2007:134) skriver att en översättning för att räknas som klanderfri kan behöva mer än bara en korrekt överföring av vad som står i källtexten. När det handlar om två olika kultursfärer kan det vara nödvändigt att på något sätt förklara olika fenomen för att underlätta för läsaren. En annan lösning vore alltså att mer utförligt beskriva vad denna ”industrialisera” innebär. Beroende på hur utförlig man vill vara, är några exempel 'den tyska kol- och ståleran', 'eran där kol- och stålindustri dominerade i Tyskland och framför allt i Ruhrområdet' eller 'eran där tung industri, framför allt kol- och stålproduktion, dominerade i Tyskland och gjorde landet till en av världens största industrinationer'. I dessa versioner, åtminstone de två sistnämnda, måste dock satsen omstruktureras och man går miste om dess enkelhet och flyt. Detta stämmer inte överens med målet att i så hög grad som möjligt uppnå formell likhet. Dessutom går den närhet som byggs upp mellan deltagarna med Riedels formulering förlorad, när ordet förklaras som för en utomstående.

Om det vore endast en litterär text hade det antagligen varit att föredra att låta bli att förklara närmare vad montantiden är för något. Då kan källtextens stil behållas och det är inte av största vikt att all information återges. Artikeln i fråga har dock som ett av sina huvudsyften att informera och upplysa läsaren om en era och en region, och utelämnande av information som mottagaren inte antas ha större kännedom om skulle vara att ändra textens syfte i sitt nya sammanhang.

Därför valde jag i min översättning en blandning av citatlånet och en mer funktionell lösning, nämligen en informerande fotnot. Första gången ordet nämndes översattes det med ”Tysklands *montanzeit*” (se exempel 8) med en fotnot som förklarar var detta innebär. Tanken bakom lösningen är att ordet *montanzeit* gör att Riedels röst samt den tyska industrialismen lyser igenom till den svenska läsaren, lokalfärgen behålls. Samtidigt behålls i och med fotnoten artikelns informerande funktion. Ordet förekommer ytterligare tre gånger i texten, och de gångerna översattes *zeit* till ”tiden” för att lättare kunna använda ordet i bestämd form och på så sätt kunna återge källtextens presuppositioner och underförstådda stil. Så här kunde det till exempel se ut:

(9) KT: Der lange und letztlich erfolglose Arbeiterkampf 1987 in Rheinhausen bildete das Finale furioso des Montanzeitalters. (r. 120-123)

MT: Arbetarnas långa – och i slutändan resultatlösa – kamp i Rheinhausen 1987 utgör den tyska montantidens storslagna slutnummer.

Lundquist (2007:44) beskriver när och hur fenomen som är specifika för landet där en text först publiceras kan väljas att lånas in till målspråket. Vissa ord finns permanent inlånade i språk men det är alltså inte fallet med *Montan*. Lundquist beskriver hur översättaren då måste introducera ordet i sin nya kontext, vilket i det här fallet gjordes med en fotnot. Noter är inte helt välsedda i översättningssammanhang, då de anses försvåra för läsaren. Ingo (2007:136) poängterar dock att noter kan vara en bra lösning då de inte ”stör” texten och samtidigt ger tillräckligt med utrymme för

omfattande förklaringar. Han menar vidare att originaltextens typ är det mest avgörande för behovet av kompletterande förklaringar. När det gäller citatlån poängterar Ingo (2007:208) att det är lättare att direkt låna ord från vissa språk än andra. Det beror på hur lika språken är i ljud- och formstruktur, och eftersom svenska och tyska är relativt lika är det ofta smidigt att göra oanpassade citatlån.

Jag tillämpade vid flera andra tillfällen citatlånet som strategi. Ett ord som förekommer flera gånger är *Zinkhüttensiedlung*, ungefär 'zinkbrukskvarter' vilket är ett slags bostadsområde som anlades för att inhysa ett zinkbruks arbetare och deras familjer. Den här typen av bostadsområden byggdes det massvis av i Tyskland under montantiden men just denna har kommit att användas som ett egennamn, inte minst på grund av att den figurerat mycket i media vilket beskrivs i Riedels artikel. Av den anledningen, och för att även här behålla en del av textens lokalfärg, fick *Zinkhüttensiedlung* också stå kvar i oförändrad form. Andra exempel på citatlån som förklarades med noter är *Teestube* (en turkisk tesalong som blivit vanlig i Tyskland med landets många invånare med turkisk bakgrund), *Gründerzeit* (den andra halvan av 1800-talet då industrialismen växte fram i Tyskland) och *Werkbund* (en grupp av tyska konstnärer, arkitekter och politiker som strävar efter att förena konst och industriell design).

Den närhet som Riedel på olika sätt bygger upp till staden och dess invånare genom historien upprätthålls delvis med hjälp av den här strategin. En svensk läsare tas till platsen genom de tyska orden som finns kvar i texten. Översättningens tyska ord med tillhörande noter har på samma gång en upplysande funktion, och Bladh och Künzli (2013:28) beskriver hur den här strategin ökar medvetenheten om att det är just en översättning som man läser. Den inger en känsla av att det handlar om en berättelse från en främmande kultur, vilket stämmer överens med mitt mål att skapa en sorts kulturell representation i översättningen till svenska. Två ytterligare exempel är *currywurst* och *autobahn* som fick stå kvar i sin tyska form, dock utan närmare förklaring. *Autobahn* och *wurst* är två ord som man ofta förknippar med Tyskland och som många svenska läsare förstår utan problem. Att de finns kvar i den svenska texten kan bidra till ökad närhet till textens miljö samt att lokalfärgen bibehålls även i den översatta texten. Ingo (2007:129) skriver dessutom att i texter med främst en estetisk funktion kan det vara aktuellt att avstå från en "normal" översättning och i stället skapa ett uttryck som återger formell likhet.

Ytterligare ett argument för att behålla de tyska orden är det faktum att Riedels originaltext innehåller ord och uttryck på både engelska, franska och latin. Ett engelskt uttryck i källtexten fyller förvisso inte samma funktion som ett tyskt i måltexten, men det faktum att de finns där vittnar om att texten klarar av främmande element, och att läsaren antas ha vissa språkkunskaper utöver det egna modersmålet. Även det faktum att texten är sammansatt, och har flera olika viktiga funktioner, kan ses som ett argument för att kombinera citatlånet – en ytterst imitativ lokal strategi – med de förklarande fotnoterna som främst är av funktionell karaktär. På så vis upprätthålls de båda funktionerna även i översättningen.

Citatlånet fungerade som en bra lösning för återge textens lokalfärg, dess informativa funktion och i viss utsträckning dess form. En svårighet var att välja vilka ord som skulle stå kvar i sin tyska form och vilka som skulle översättas, och hur. För att texten inte skulle bli alltför full av tyska ord var en annan strategi som jag använde flera gånger **explicitering**, förtydligande av information som i källtexten är underförstådd (Klaudy 2008:104). Då texten är tydligt riktad till en tysk publik och handlar om tyska förhållanden kan vart och vartannat ord behöva klargöras. Listan på saker som inte är lika tydliga för en svensk läsare som en tysk kan alltså göras lång. Den svenska läsaren antas dock vara allmänbildad och bör inte dumförklaras genom allt för många förklaringar av textens olika referenter. Några exempel på information som förtydligades i texten är ett tv-program som i källtexten beskrivs endast med hjälp av programledaren och en antydning om innehållet, där jag valde att helt enkelt skriva ”den populära tv-serien *Wetten, dass..?*” för att inte komplicera för svenska läsare. På samma sätt valde jag att explicitera till exempel vems fru Hannelore Kohl var, och framför *Love parade* lades beskrivningen ”festivalen” till.

För många expliciteringar kan dock störa både textflytet och omöjliggöra den imitativa strategi som arbetade efter. Jag försökte därför begränsa mig till expliciteringar direkt i texten endast där det gick att tillföra ett eller några ord, och där textflytet inte stördes för mycket. När det gäller citatlånen uppstår inte samma problem. Formen kan behållas trognare originalet då förklaringen finns i en fotnot som den som vill eller behöver kan ta del av. Citatlånet var alltså mer användbart i en imitativ strategi än expliciteringen, då den senare är för funktionell för att använda i högre utsträckning.

En annan lokal strategi som ligger mer åt det funktionella hållet som jag använde mig av vid några tillfällen är **implicitering**, det vill säga att information som var explicit i källtexten inte skrevs ut helt och hållet i måltextern. Information implicerades i de fall då jag ansåg att den var av mindre vikt för textens innehåll eller skulle bidra mindre till läsoplevelsen, för att kunna hålla meningsbyggnaden så intakt som möjligt och upprätthålla Riedels personliga, otvungna stil. Till exempel blev ordet *Betriebsrat* kort och gott ”fackliga representanter”. *Betriebsrat* är en typiskt tysk företeelse som inte har någon exakt svensk motsvarighet, en sorts institutionaliserad representation för arbetare på ett stort företag. Ordet förekom bara en gång i texten i ett stycke som ganska övergripande beskriver hur arbetarnas liv såg ut under montantidens storhetstid. Jag bedömde att det var mindre viktigt att förklara precis vilken funktion detta *Betriebsrat* fyller än att bibehålla satsens struktur. Ett annat exempel på ord som valdes att impliciteras var *Aldi*, en tysk lågpriskedja. Det förekommer i följande mening som beskriver gästarbetarnas tillvaro i Tyskland:

(10) KT: Und so erfüllte sich für die meisten das größte anzunehmende Glück im Dur-Akkord Arbeit-Aldi-Ford.

MT: Och så fann de flesta sin största lycka i vardagens glädjeämnen bestående av arbetet, forden och extrapriserna på mataffären.

Efter en snabb undersökning bland vänner och bekanta visade det sig att många svenskar inte vet vad *Aldi* står för. Det bedömdes som mindre viktigt att det i källtexten handlar just om Aldi, och byttes därför ut mot det vagare 'extrapriserna på mataffären'. Aldi står i första hand inte för lågpriser utan snarare för låg kvalitet och pris därefter. Eftersom alltså innehållet i måltextern i viss mån skiljer sig från källtexten kan denna strategi även med Lundquists terminologi ses som ett exempel på **anpassning**, där både uttryck och innehåll ändras (Lundquist 2007:47). Strategin är funktionell såtillvida att den i första hand strävar efter att återge källtextens effekter. Då detta var ett mål med översättningen, valdes i det här fallet att bibehålla konnotationerna³ i stället för denotationerna.

Inte heller implicitering gick att använda i någon större utsträckning eftersom jag strävade efter att återge så mycket som möjligt av källtextens explicita (och implicita) information. Man kan dock även se citatlånet som ett slags implicitering. De tyska orden som förekommer i den svenska texten blir, utan sina fotnoter, impliciteringar då den svenska läsaren antagligen inte förstår hela dess innebörd. De kan även ses som implicitering av information såtillvida att formen beaktas i högre grad än innehållet. Fotnoterna gör dock att informationen förs fram och på så vis kombineras den formella, estetiska funktionen med den funktionella, informativa. En negativ aspekt av fotnoterna är dock att de ställer högre krav på läsaren och kan ses som störande eller avbrytande för läsningen.

Sammanfattningsvis var citatlånet en viktig strategi för att återge artikelns olika stilar och funktioner. Sammanlagt användes det elva gånger, och det bidrar till att en del av textens lokalfärg behålls och att källtexten lyser igenom. Samtidigt framgår det faktum att den svenska texten är just en översättning tydligare än om till exempel explicitering hade används i högre utsträckning, vilket var vad jag ville uppnå med översättningen. Dessutom bidrar citatlånen till att artikelns form och lexikogrammatiska aspekter lättare kan överföras. Det finns dock en gräns för hur många citatlån som kan användas. Om en text ska kunna vara tillgänglig och läsbar även för sin nya publik kan man inte vara *för* imitativ. Hur många citatlån som kan passera problemfritt varierar beroende på vilken text det handlar om och vilken den tänkta mottagargruppen är. Då läsarna i just den här svenska målgruppen antas vara allmänbildade och vana vid samhällsreportage av en viss svårighetsgrad är det troligt att de klarar av en viss andel av främmande element i texten.

4.2. Värdeladdning

En annan grupp av ord och uttryck som är mindre tydliga för en svensk publik är de som bidrar till den antitetiska stilen, de som implicit eller explicit innehåller värdering. Den kontrastrika texten innehåller som nämnts ovan många så kallade plus- och minusord, samt många stildrag, som det ironiska, som bidrar till en värderande effekt. Ett problem var alltså att återge källtextens **konnotationsvärde**. Konnotation enligt Ingo innebär det känslvärde som ett ord innehåller, utöver

³Se kapitel 4.2 för utförligare diskussion av konnotationer som översättningsproblem.

grundbetydelsen (2007:109). Per Lagerholm (2008:95) beskriver konnotationer som associationer och värderingar som är knutna till ord som en sorts bibetydelser. Till exempel har ”tidning” och ”blaska”, även om de båda kan beskriva samma verkliga referent, olika konnotationsvärde. På samma sätt väcker många ord antingen positiva eller negativa reaktioner hos läsaren, vilket i en text kan ha en manipulerande effekt. De konnotationer som främst är viktiga att ta hänsyn till i översättning är de kulturbundna, det vill säga de som delas av en större grupp eller ett helt samhälle. Ideallösningen är att översättningen motsvarar källtextens konnotationsvärde (Ingo 2007:110), alltså att man hittar ett ord som ger en svensk läsare samma känslomässiga associationer som en tysk läsare av källtexten.

Riedels diskreta **ironi** är ett annat problem som faller inom ramarna för värdeladdning. Även ironin bidrar till att bygga upp textens kontrastriktighet. Ironi innebär samtidigt att författarens röst avsiktligt görs märkbar (Hellspång och Ledin 1997:183), och skapar alltså närhet mellan deltagarna. Eftersom Riedel upprättar en speciell närhet i sin text, är det viktigt att försöka återge dessa drag för att skapa närhet även i den svenska översättningen. Ironi är någonting vi möts av dagligen, men kan vara svårt att översätta då den ofta är knuten till en specifik kulturell kontext. Vandaele (2010:152) diskuterar svårigheter med att överföra denotativa och konnotativa betydelser när det gäller olika former av humor. Han påpekar att ett problem är att humor ofta förutsätter en viss implicit delad kunskap mellan deltagarna, och att humor är bunden till det sociolingvistiska och kulturella sammanhang som den uppkom i. Detta, som vi ska se nedan, är fallet i Riedels text. Dessutom, menar han, stärks humorn av sociolingvistiska egenheter i en text då de upprätthåller en grupps sammanhållning. Detta gör det svårt att överföra humor, speciellt om den är subtil som i den här artikeln, till ett annat kulturellt sammanhang.

I det här kapitlet diskuteras konnotationer och ironi, och vilka olika strategier som kan tillämpas i översättning. Jag strävade efter att med hjälp av textens värdeladdning ge uttryck för samma kontrastriktighet och närhet som i källtexten. I första hand var målet att använda imitativa lokala strategier, för att återge så mycket som möjligt av Riedels positiva benämningar på arbetarklassen, hennes diskreta ironi och ofta negativt värderande anspelningar när det gäller grupper som står i kontrast till arbetarna. I vissa fall var det dock nödvändigt att ta till mer funktionella alternativ. Nedan diskuteras de positiva konnotationerna kring Duisburgs arbetare, sedan följer en analys av den mer negativa värdeladdningen i form av ironi som omger stålverket, staden Duisburg och dess medelklass. Min hypotes är att vissa funktionella lokala strategier är nödvändiga för att återge värdeladdning även i en imitativ strategi, för att på så sätt kunna återge textens effekter så oförändrat som möjligt.

De tydligast framträdande kulturbundna konnotationerna i Riedels artikel rör Duisburgs arbetare. Förutom att de beskrivs med varierande referensbindning, utbyggda nominalfraser och positiva epitet, betecknas de även vid flera tillfällen med ord som har värdeladdning knuten till sig.

Vid flera tillfällen används till exempel ordet *Kumpel*. Duden's definition av ordet är följande:

1. (Bergmannssprache) Bergmann
2. (umgangssprachlich) [Arbeits]kamerad, [Arbeits]kameradin; jemand, der bei gemeinsamen Unternehmungen sehr zuverlässig ist

Och Norstedts:

1. gruvarbetare
2. vard. polare, kompis

Kumpel kan alltså betyda både 'gruvarbetare' och ungefär 'tillförlitlig arbetskamrat', och kan användas både formellt och mer informellt för att i positiva ordalag beskriva en kroppsarbetare. Det kan även användas för att kort och gott uttrycka att det är en vän det är fråga om och med andra ord genomgående positivt laddat. Det finns i svenskan inget ord som direkt motsvarar tyskans *Kumpel*, och det finns flera möjliga strategier för att överföra ordet.

I föregående kapitel diskuterades hur citatlånet i stor utsträckning användes dels för att återge textens lokalfärg, dels för att utan att störa textflytet med hjälp av fotnoter informera svenska läsare om vad som i källtexten ofta var underförstått. Ett alternativ vore att göra ett citatlån även när det gäller ord som inte har någon motsvarighet i konnotationsvärde. Detta hade bidragit till att bibehålla källtextens lokalfärg. Det är dock svårare att förklara positiva konnotationer med en fotnot än vad det är att beskriva vad en term innebär eller vad ett ord har för denotation. Konnotationerna överförs ju inte till måltexten bara för att de är beskrivna. Därför, och för att den svenska texten inte skulle bli alltför full av tyska ord, valde jag att hålla mig till lånen endast när det gällde de kulturspecifika fenomenen som diskuterades i föregående kapitel. Det kan i en global strategi där man främst strävar efter formell likhet vara en motsättning att överföra konnotationer, då det ofta kräver en viss avvikelse från källtexten. Utmaningen blev alltså att lyckas hitta ett ord med liknande positiva konnotationer som ger läsaren samma reaktion, utan att avvika för mycket från textens form.

En annan återkommande benämning på arbetare är *Malocher*, som är ett slangord för arbetare. I Duden hänvisas man till den andra betydelsen av ordet *Arbeiter*, med definitionen *Arbeitnehmer, der überwiegend körperliche Arbeit leistet; Lohnarbeiter*. Det betecknar alltså främst en arbetstagar som håller på med kroppsligt arbete, och är ett ord som är snäppet informellare än *Kumpel*. Det har inte lika tydliga konnotationer som *Kumpel* men med tanke på att det är ett slangord som används i informella sammanhang kan man anta att det ofta har en värdeladdning knutet till sig. Om den är positiv eller negativ beror på i vilken grupp och i vilket sammanhang ordet används. I det här fallet, med resten av textens värderingar i åtanke, kan antas att *Malocher* används för att skapa närhet och ge en positiv, familjär bild av arbetarna.

Kumpel, *Malocher* och *Arbeiter* kombineras även i uttryck som till exempel *Kumpel im Revier*, där *Revier* står för ett större område där det bedrivs bergbruk (och används även för att beteckna Ruhrområdet). Andra benämningar är *Angestellte* och *Stahlarbeiter* samt utbyggda nominalfraser som *eine stolze Arbeiterschaft, die ihr rußgeschwärztes Gesicht selbstbewusst trug*, 'stolta arbetare

som höll sina sotsvärtade huvuden högt'. Denna variation vittnar om hur viktig arbetarkulturen varit i Ruhrområdet det senaste århundradet, och utgör en svårighet i översättning då det inte alltid finns några direkta motsvarigheter och samma variation på svenska. Även om arbetarkulturen varit viktig även i Sverige under många decennier är den inte en direkt motsvarighet till den tyska, och att använda ord och uttryck som en svensk läsare i för hög grad förknippar med svensk arbetarkultur gör att den tyska lokalfärgen går förlorad.

"Arbetare" blir i översättningen ordet som i de flesta tillfällen får beteckna gruppen. Ordet kan på svenska stå för arbetare i flera olika betydelser, men enligt Svensk ordbok ligger fokus främst på fysiskt arbete, särskilt industriellt sådant. "Arbetare" används även ofta som en beteckning på en hel samhällsklass. Det kan, beroende på vem som läser texten, tänkas ha mindre positiva konnotationer än tyskans *Kumpel*. Det är dock möjligt att "arbetare" har mestadels positiva konnotationer hos den nya målgruppen. Ord som "arbetarlitteratur", "arbetarrörelse" och "arbetarkultur" vittnar om att det finns en viss stolthet i ordet. Dessutom är det säkerligen möjligt att *Kumpel* inte har endast positiva konnotationer. Det beror liksom med ordet "arbetare" på vem som tillfrågas. Det tycks alltså räcka bra i sammanhanget. Vad man dock går miste om när "arbetare" får stå inte bara för *Arbeiter*, utan även *Kumpel* och *Malocher*, är den variation som källtexten uppvisar.

En möjlighet vore att använda "gruvarbetare" och "stålarbetare" i högre utsträckning. Det är ett alternativ dels för att *Kumpel* ju i sin grundbetydelse betyder just 'gruvarbetare', dels för att skapa ytterligare variation. Gruvarbetare har dock på svenska inget informellt över sig, och inte några särskilt starka positiva eller negativa konnotationer, och skulle därmed förflytta läsaren längre bort från arbetarna som texten handlar om. Bladh och Künzli (2013:29) påpekar att när dialektala eller kulturspecifika ord i källtexten ersätts med standardspråkliga uttryck i måltexten går en dimension av texten förlorad. Eftersom närheten till ämnet är ett viktigt drag i texten är det viktigt att i så hög utsträckning som möjligt återge den även på svenska.

Därför valde jag att precisera vilken slags arbetare det handlar om endast vid de tillfällen då det gjordes i källtexten. Till exempel *Stahlarbeiter* blev då till "stålarbetare" och *Angestellter* till "anställd". I övriga fall försökte jag att variera "arbetare" med "knegare". I Svensk ordbok definieras ordet som '(välanpassad) lönearbetare (vard.; nedsätt.) '. Knegare är ett slangord som liksom *Malocher* både kan ha positiva och negativa konnotationer beroende på vem som använder det. Knegare är dock ett ord som innehar betydelsekomponenter som är knutna till Sverige och svensk arbetarkultur. För att bibehålla känslan av att det är i Ruhrområdet som läsaren befinner sig i bör hen inte ges för många associationer till svenska förhållanden. Dessutom står ordet ut i texten, på grund av dess formalitets- och stilnivå, och var även av den anledningen svårt att få in i texten på ett fungerande sätt. I slutändan användes ordet vid två tillfällen, dels i en mening där det handlar om en specifik arbetares sociala klättrande där fokus ligger på kontrasten mellan hans tidigare och nya ställning, dels i ett stycke där traktens arbetare beskrivs ur närperspektiv.

(11) KT: [Mehmet Yildirim], der vom einfachen Malocher zum Unternehmer mit zweiundzwanzig Angestellten aufgestiegen war [...] (r. 817-820)

MT: [...] Mehmet Yildirim, som klättrat från att ha varit en enkel kne gare till att bli en företagare med tjugotvå anställda [...]

(12) KT: Der Kumpel im Revier hatte die Street Credibility eines Malochers, der zupacken kann. (r. 66-68)

MT: Traktens kne gare [...] hade rykte om sig att vara rejäla karlar som inte var rädda för att ta i.

En annan variation som användes vid ett tillfälle var att ytterligare en gång byta ut *Malocher* som är källtextens mest informella ord för arbetare, den här gången till 'rejäla karlar'. *Malocher, der zupacken kann* blev till ”rejäla karlar som inte var rädda för att ta i” (se exemplet 12). Stycket i fråga beskriver ur ett närperspektiv hurdana traktens arbetare en gång i tiden var. Att använda ”rejäla karlar” som en språklig referent för att beskriva arbetarna kan ses som en strategi för att understryka de positiva konnotationerna som texten förmedlar kring dem.

På så vis fick *Arbeiter, Kumpel* och *Malocher* tre språkliga referenter även på svenska, även om de inte hade samma relativa representation i måltexten som i källtexten. Strategin som tillämpades för att återge de positiva konnotationer i orden som beskriver Duisburgs arbetare var således av en något mer funktionell karaktär. I stället för att upprätthålla en formell likhet som med till exempel ett citatlån, fick Duisburgs arbetare nya språkliga referenter. För att uppnå inte bara formell ekvivalens utan även funktionell, och den antitetiska stilen, krävdes att konnotationerna åtminstone till viss del upprätthölls, och fick alltså återges av svenska ord med liknande värdeladdning. Den här indirekta strategin är, åtminstone när det gäller ”kne gare” och ”rejäla karlar” vad Lundquist (2007:47) kallar för **anpassning**, vilket innebär att ett ord eller uttryck ersätts med ett som används i motsvarande situationer i målspråket. Det är en strategi som ofta används just för att bibehålla en texts konnotationer. Det var dock svårare att i det här fallet upprätta den kulturella representationen som jag eftersträvade. I stället var det främst de kulturspecifika fenomenen som diskuteras i kapitlet ovan som skapade den kulturella lokalfärgen även i den svenska texten.

Det var även i vissa fall problematiskt att få till den lätt negativa klangen som används kring stålverket, staden och medelklassen. De tre ledfamiljerna beskrivs med mindre variation än arbetarna och oftare neutralt. I stället framträder värderingen genom diskret ironi eller i kontrast till de ärofyllda arbetarna⁴. Ironi är i regel svårt att överföra till ett annat språk, i synnerhet om den inte är klart framträdande. Ingo (2007:208) skriver att ironi signalerar en subjektiv stil, då författarens röst framträder bakom det som står utskrivet. Då ironi ofta är situations- och kulturbetingad, kan det ibland vara nödvändigt att ta till strategier som bestyrker det ironiska innehållet, som i exemplet nedan.

⁴Även arbetarna utgjorde i vissa fall en måltavla för Riedels Ironi. De framställdes dock inte negativt på samma sätt som staden och stålverket, utan snarare familjärt för att skapa närhet. I den här uppsatsen ligger fokus på den ironi som bidrar till textens negativa värdeladdning.

(13) KT: Vielleicht entsprachen die Häuser, die einmal dem Repräsentationsbedürfnis ihrer bürgerlichen Eigentümer genügt hatten, nicht mehr dem Selbstdarstellungsanspruch eines Weltkonzerns, der über die Kaiser-Wilhelm-Straße seine internationalen Geschäftspartner chauffieren lassen muss. (r. 277-284)

MT: Husen räckte en gång i tiden till för att tillfredsställa deras borgerliga ägares behov av representativt boende, men de motsvarade kanske inte längre den bild som storföretagets höjdare vill förmedla av koncernen när de kör sina internationella affärspartner längs Kaiser-Wilhelm-Straße.

Weltkonzern i sig är inget negativt laddat ord, men det finns en underliggande negativ klang kring den stora koncernens anspråk på sin egen framställning, särskilt då stycket fortsätter med att beskriva hur husen i fråga revs ned för att tillgodose just dessa anspråk. För att betona den negativa effekten på svenska byttes *Weltkonzern* ut mot 'storföretagets höjdare'. 'Höjdare' beskrivs i Svensk ordbok som en skämtsam benämning på en högt uppsatt person. Det förstärker alltså det ironiska i styckets framställning av företaget något. Samtidigt blir det lättare att få till resten av meningen till fungerande svenska med en animata agenter i form av "höjdare" i stället för den inanimata agenten *Weltkonzern*. I ett skede av översättningen får *Weltkonzern* bli "företagspampar". För att inte gå miste om det subtila i Riedels ironi valde jag dock att använda ett ord med mindre negativ klang i. Med ordet "pampar" hade man riskerat att förmedla en alltför stereotyp bild som Riedel inte har i källtexten. Den strategi som jag slutligen valde kan ses som en sorts **explicitering**, även om det inte i första hand gäller betydelseinnehållet utan konnotationerna. På så vis kunde explicitering användas som lokal strategi både när det gäller textens denotationer och konnotationer.

En annan grupp som ställs i kontrast mot Duisburgs arbetare är *das Bürgertum*. Ordet har sitt ursprung i franskans *bourgeoisie* (Duden) och kan beteckna 'medelklassen' och 'borgarskapet' (Norstetds). Även *das Bürgertum* beskrivs ofta ironiserande och något förlöjligande, som i följande exempel, där en inövat förnäm medelklass beskrivs ur arbetarnas perspektiv:

(14) KT: Er war von bodenständiger Direktheit, hielt nichts von dieser übertriebenen Etikette, die das Düsseldorfer Bürgertum in Benimmseminaren einstudierte [...] (r. 68-72)

MT: De var jordnära och direkta och hade ingenting till övers för den där överdrivna etiketten som Düsseldorfs borgarklass lagt sig till med [...]

Ordagrant översatt har Düsseldorfs borgare studerat in etiketten på 'beteendese seminarier'. Ordet *Benimmseminar* tycks, efter en google-sökning, inte vara helt etablerat i tyskan, men det får i alla fall uppåt 3 000 träffar och verkar förekomma inom affärs- och arbetslivet. I svenskan finns just inget motsvarande ord, och jag valde av den anledningen att **implicitera** bilden. Det viktiga är inte huruvida medelklassen gick på beteendese seminarier eller inte, utan att de (sett ur arbetarnas perspektiv) aktivt övat in en överdriven etikett. I stället för *Benimmseminar* användes konstruktionen 'lägga sig till med', vilket i samband med ordet 'överdriven etikett' illustrerar hur medelklassen försöker göra sig till. Den

negativt laddade ironin behålls alltså även i översättningen. Även den här strategin ligger åt det funktionella hållet och kan ses som en sorts anpassning.

Den tyska medelklassen står dessutom ofta i kontrast till de invandrare som i olika skeden i Ruhrområdets historia installerar sig i regionen. Följande exempel illustrerar hur medelklassen flyr fältet när gästarbetarna slår sig ned i villakvarteren:

(15) KT: Jahrzehnte später, in den Zeiten von Wirtschaftswunder und Hochkonjunktur, kamen die »Gastarbeiter«. Sie füllten die Straßen Bruckhausens mit fremden Sprachen, dem Duft von Knoblauchwürsten und rollten in den Hinterhöfen Gebetsteppiche aus. Das Bruckhausener Bürgertum, um die Unschuld der Töchter und deutsche Alltagstradition bangend, verließ die Beletage [...] (r. 197-205)

MT: Årtionden senare, i det tyska ekonomiska undrets och högkonjunkturs tider, kom ”gästarbetarna”. De fyllde Bruckhausen med främmande språk och doften av vitlökskorv, och rullade ut sina bönemattor på bakgårdarna. Bruckhausens borgarklass lämnade paradväningarna för att värna om döttrarnas oskuld och de tyska vardagstraditionerna [...]

Ordet *Bürgertum* förekommer vid flera tillfällen i texten och jag valde att, beroende på sammanhang, översätta med antingen ”borgarklass” eller ”medelklass”. Exemplet ovan utspelar sig runt 1960-1970 och det handlar såtillvida närmast om en historisk klass. Orden ”borgare” och ”borgarklass” har ofta en negativ klang på svenska, och det finns många nedvärderande ord som betecknar borgare, såsom ”borgarbracka”, ”kalkborgare” och ”borgarsjäl”. I dag för ordet ”borgare” tankarna oftast till de borgerliga partierna, eller används nedsättande om personer med en viss livsföring (Svensk ordbok). Därför fick ”borgarklassen” bli översättningen av *Bürgertum* endast i de fall då det handlade om en historisk klass. När det handlade om en nutida grupp användes ”medelklass”, som i följande exempel:

(16) KT: Er schließt sich der städtischen Binnenwanderung an, die jeden Abend die türkischen Geschäftsleute, Brautmodenhändler und Rechtsanwälte Richtung Süden führt, in die vermeintlich intakte Welt des deutschen Bürgertums, wo Töchter Tennis spielen und keine testosteronübersteuerten Migrantensöhne ihre Chancenlosigkeit mit Machogehabe überspielen. (r. 877-887)

MT: Han ansluter sig till den interna stadsmigration som varje kväll för turkiska affärsmän, brudklänningshandlare och advokater söderut, till den tyska medelklassens förmodat intakta värld, där döttrarna spelar tennis och där inga testosteronstinna invandrarsöner spelar över sin chanslöshet med machofasoner.

Det görs alltså en distinktion mellan en historisk borgarklass och en modern medelklass. Om dagens läsare ändå skulle tolka ordet ”borgarklass” negativt bidrar det endast till att understryka den kontrasterande bilden som målas upp mellan gästarbetarna och medelklassen. Det kan i så fall jämföras med exemplet kring *Weltkonzern* ovan, där ett ords värdeladdning bestyrks något i översättningen för att skapa en viss effekt.

I några fall expliciterades eller anpassades textens innehåll något för att understryka den subtila ironin. Några funktionella lokala strategier var alltså att föredra även i den imitativa globala

strategin. Ofta överfördes ironin dock på ett fungerande sätt tack vare de kulturella referenser och värdeladdade ord som fått plats även i den svenska texten. Eftersom ironi ofta är bunden till det sociolingvistiska och kulturella sammanhang som den är figurerar i underlättade det att textens kulturella lokalfärg i viss mån överförts med hjälp av citatlånen.

5. Sammanfattning

I den här uppsatsen har jag diskuterat vilka pragmatiska problem som präglade den imitativa översättningen av ett tyskt samhällsreportage. Först analyserade jag källtextens kontrastriktighet och dess sammansättning av olika stilar och framställningsformer. Slutsatsen av källtextanalysen var att texten har en unik stil och form samt många kulturella referenser och presuppositioner. Målet med översättningen var att återge så mycket som möjligt av textens form och samtidigt dess information. Ytterligare ett mål med översättningen var att i så hög grad som möjligt överföra dess kulturella lokalfärg.

Huvuddelen består av en diskussion kring två översättningsproblem. Det ena berör hur kulturspecifika fenomen kan översättas till svenska, där jag kom fram till att citatlån med tillhörande noter var en fungerande lösning. Textens form återges i de fallen oförändrat och således den estetiska funktionen, samtidigt som textens lokalfärg lyser igenom och dess underliggande information överförs med hjälp av noterna. Ett mål med uppsatsen var att undersöka och analysera i hur hög grad en imitativ strategi kan användas för att återge en mycket kulturspecifik text, och i vilka fall strategin måste frångås. Citatlånet är en i högsta grad imitativ strategi då formen helt och hållet behålls. För att texten inte skulle få alltför många främmande element var det i vissa fall nödvändigt att använda explicitering och implicitering, två mer funktionella strategier. Dock inte i någon större utsträckning då den imitativa strategin frångås.

Det andra problemet behandlar hur värdeladdade ord och uttrycks skulle överföras. I det fallet fick jag i vissa fall ta till mer funktionella strategier, som explicitering och anpassning, för att lyckas upprätthålla den värdeladdning som fanns i källtexten. Till exempel byttes ord med positiva konnotationer, som användes för en grupp som figurerade i texten, ut mot svenska värdeladdade ord med något avvikande innehåll. Ironin fick i vissa fall bestyrkas och anpassas något i den svenska översättningen, och vid några tillfällen fick bilden impliciteras. I många fall gick det dock tack vare den i övrigt imitativa strategin och kulturella representationen att överföra på samma sätt som på tyska.

Sammanfattningsvis var imitativa strategier i hög grad användbara, förutom i vissa fall då funktionella lokala strategier tillämpades för att tydliggöra något. Om den imitativa strategin hade tagits längre hade den informativa funktionen och textens effekter, åtminstone till viss del, gått förlorade. De tre målen med översättningen (att bibehålla den estetiska funktionen, den informativa samt textens lokalfärg) uppnåddes i många fall med hjälp av imitativa strategier med funktionella kompletteringar.

Litteratur

Primärlitteratur

Riedel, Sabine (2013). Von Hütten, Halden und Skulpturen. Geschichten aus Duisburg. I: *Edition, le monde diplomatique* n. 14. 2013. Die Tageszeitung, Berlin.

Sekundärlitteratur

Bladh, Elisabeth & Künzli, Alexander (2013). Att översätta dialektala och kulturspecifika uttryck i Maryse Condés ”Traversée de la mangrove”. I: *Översättning, stil och lingvistiska metoder*. Göteborgs universitet.

Ekerot, Lars Johan (2011). *Ordföljd, tempus, bestämdhet*. 2 uppl. Gleerups, Malmö.

Hellspong, Lennart & LEDIN, Per (1997). *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur, Lund.

Ingo, Rune (2007). *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Studentlitteratur, Lund.

Klaudy, Kinga (2008). Explicitation. I: (red) Baker, M. & Saldanha, G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge, London & New York.

Kujamäki, Pekka. (1992). Übersetzung von Realienbezeichnungen in literarischen Texten. I: (red) Nyyssönen, H. & Kuure, L.: *AfinLA Yearbook 1992. Publications de l'association finlandaise de linguistique appliquée*. AfinLA, Helsingfors.

Lagerholm, Per (2008). *Stilistik*. Studentlitteratur, Lund.

Lundquist, Lita (2007). *Oversættelse: problemer og strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv*. 3 uppl. Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Norstedts stora tysk-svenska ordbok: 2001. Stockholm: Norstedts.

Nyström, Catharina (2001). *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Hallgren & Fallgren, Uppsala.

Svensk ordbok: utgiven av Svenska Akademien. 1. uppl. (2009). Norstedt [distributör], Stockholm.

Sturge, Kate (2008). Cultural translation. I: (red) Baker, M. & Saldanha, G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge, London & New York.

Vandaele, Jeroen (2010). Humor in translation. I: *Handbook of Translation Studies*, Vol. 1. s. 147-152. John Benjamins Publishing Company.

Elektroniska källor

Duden (hämtade 2015.05.10)

sökord *Arbeiter*: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Arbeiter>

sökord *Kumpel*: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Kumpel>

sökord *Malocher*: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Malocher>